

**20.09.2022**

**Група М-1**

**Урок 15-16**

**Тема: ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ  
БІРЖОВИЙ ТОВАР**

**Мета:** розглянути характеристики фінансових інструментів як специфічного біржового товару

Разом із речовими товарами, яким належить чільне місце в біржовій торгівлі, на біржовому ринку переважним товаром є фінансові інструменти.

Поняття фінансового інструменту багатогранне, оскільки пов'язані з ним економічні відносини дуже складні, постійно видозмінюються і розвиваються. А це породжує нові форми фінансових інструментів.

За Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 № 3480-ІУ (ст. 1), *фінансові інструменти* - цінні папери, строкові контракти (ф'ючерси), відсоткові строкові контракти (форварди), строкові контракти на обмін (на певну дату в майбутньому) у разі залежності ціни від відсоткової ставки, валютного курсу або фондового індексу (відсоткові, курсові чи індексні свопи), опціони, що дають право на купівлю або продаж будь-якого з зазначених фінансових інструментів, у тому числі тих, що передбачають грошову форму оплати (курсіві та відсоткові опціони).

Серед фінансових інструментів особливе місце займають цінні папери, що обертаються на власному ринку цінних паперів. Цінні папери не мають ні речової, ні грошової споживчої вартості, тобто не є фізичним товаром, ні послугою. У широкому розумінні цінний папір - це будь-який документ (папір), що продається і купується за відповідною ціною.

*Цінні папери* - грошові документи, що засвідчують право власності чи відносин позики, визначають взаємини між особою, яка їх випустила, і їх власником і передбачають, зазвичай, виплату доходу у вигляді дивідендів або відсотків, а також можливість передавати грошові та інші права, що впливають із цих документів, іншим особам.

Цінний папір виконує такі суспільно важливі функції, рис. 1.

Як економічна категорія цінний папір має відповідні характеристики: часові, просторові, ринкові.

*Часові:* термін існування цінного паперу (коли випущений в обіг і на який період (або безстроково); походження (цінний папір є похідною від своєї первісної основи (товару, грошей) або від інших цінних паперів).

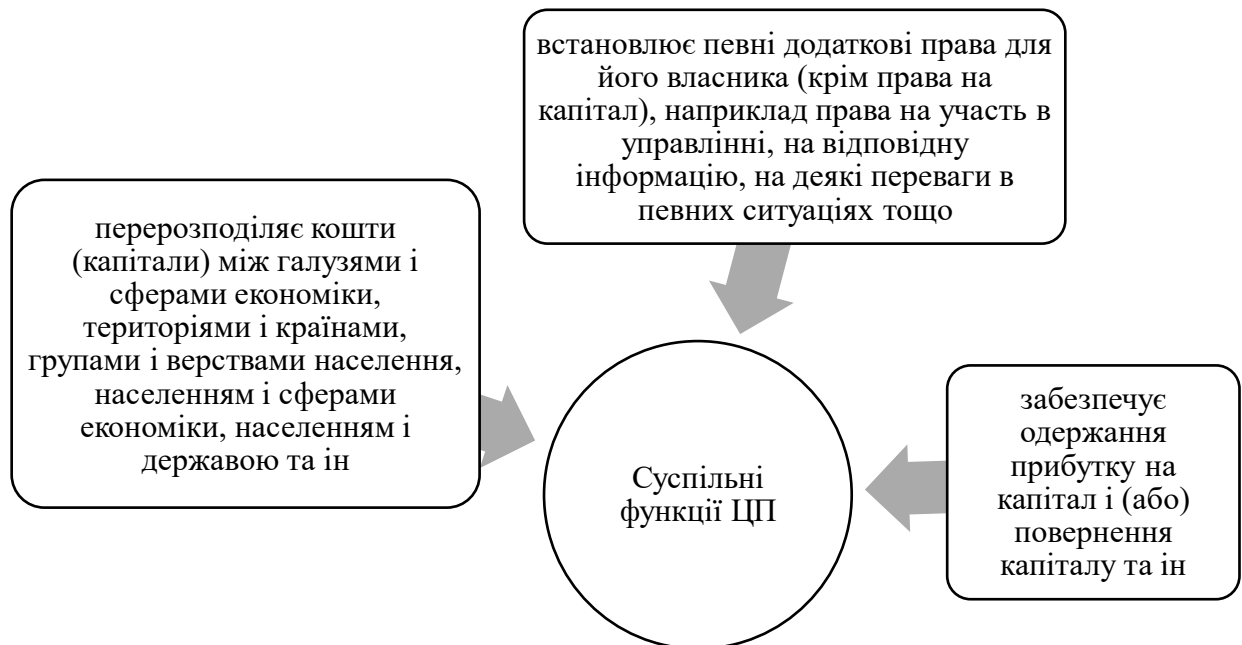


Рис. 1. Суспільно важливі функції цінних паперів

*Просторові:* форма існування (документарна або бездокументарна, комісійні цінні папери можуть існувати виключно в документарній формі); національна належність (цінний папір вітчизняний або іншої держави, тобто іноземний); територіальна належність (у якому регіоні країни випущений цінний папір).

*Ринкові:* тип активу, покладений в основу цінного паперу, або його вихідна основа (товари, гроші, сукупні активи фірми тощо); форма володіння (цінний папір на продавця або на конкретну особу (юридичну, фізичну); форма випуску: на пред'явника, іменні або ордерні; форма власності і вид емітента (хто випускає на ринок цінний папір: держава, корпорації, приватні особи); характер оборотності (вільно обертається на ринку або є обмеження); економічна сутність

з погляду, що дає цінний папір її власнику; рівень ризику (високий, низький та ін.); наявність прибутку: виплачується за цінним папером прибуток чи ні; форма вкладення коштів: у разі купівлі цінного паперу гроші беруться в борг або набувається право власності.

*Цінний папір має певні властивості*, основна з яких - можливість обміну на гроші найрізноманітнішими способами (погашення, купівля-продаж, повернення емітента, переуступка тощо). Його можна використовувати в розрахунках як заставу, зберігати протягом кількох років або безстроково, передавати в спадщину, дарувати тощо.

Розподіл цінних паперів на іменні та на пред'явника має глибокі корені. Деякі види цінних паперів існують нині у формі іменних (або їхнього різновиду - ордерних) паперів, наприклад векселі, коносаменти, хоча і вони можуть існувати у формі на продавця.

Із погляду учасників біржового ринку, цінний папір на пред'явника має істотні переваги перед іменним, тому що перехід прав на капітал відбувається "миттєво" шляхом передачі цінного паперу від його продавця до покупця, тобто швидкість його обігу і розрахунків за ним максимально висока. Крім витрат на друкування такого цінного паперу, їх обіг майже не потребує інших витрат учасників ринку, пов'язаних із технікою і технологією ринкового процесу.

За Законом (ст. 3), в Україні в цивільному обігу можуть бути такі групи цінних паперів:

1) *пайові цінні папери* - цінні папери, які посвідчують участь їх власника у статутному капіталі (крім інвестиційних сертифікатів і сертифікатів ФОН), надають власнику право на участь в управлінні емітентом (крім інвестиційних сертифікатів і сертифікатів ФОН) і отримання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна в разі ліквідації емітента (крім сертифікатів ФОН). До пайових цінних паперів належать:

а) акції; б) інвестиційні сертифікати; в) сертифікати ФОН; г) акції корпоративного інвестиційного фонду;

2) *боргові цінні папери* - цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента або особи, яка видала неемісійний цінний папір, сплатити у визначений термін кошти, передати товари або надати послуги відповідно до зобов'язання. До боргових цінних паперів належать: а) облігації підприємств; б) державні облігації України; в) облігації місцевих позик; г) казначейські зобов'язання України; д) ощадні (деPOSITні) сертифікати; е) векселі; ж) облігації міжнародних фінансових організацій; и) облігації Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;

3) *іпотечні цінні папери* - цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) і які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів. До іпотечних цінних паперів належать:

а) іпотечні облігації; б) іпотечні сертифікати; в) заставні;

4) *приватизаційні цінні папери* - цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду;

5) *похідні цінні папери* - цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом терміну, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових і/або товарних ресурсів;

б) *товаророзпорядчі цінні папери* - цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах.

Аналізуючи вимоги, яким має відповідати біржовий товар, легко переконатися в тому, що цінні папери є класичним біржовим товаром.

До основних характеристик цінних паперів варто віднести їхню масовість, стандартність і взаємозамінність. Цінні папери у великій кількості емітуються акціонерними товариствами, підприємствами, організаціями тощо. У результаті їхня загальна маса, що обертається на ринку, є достатньо репрезентативною. Відповідність емітованих цінних паперів вимогам і параметрам, передбачених чинним законодавством, робить їх взаємозамінними і стандартними в межах визначених груп і видів цінних паперів.

Особливо важливою обставиною, що характеризує одні цінні папери біржовим товаром, на відміну від інших цінних паперів, є ідентичність кожної акції (облігації) одного випуску іншій, а також те, що вони займають визначену частку в акціонерному (облігаційному) фонді.

*Цінні папери, що обертаються на фондовій біржі, мають ще одну властивість:* змінюваність цін на ці папери, зазвичай, має бути постійною і мінімальною. Фондова біржа спроможна забезпечити саме таку концентрацію попиту і пропозиції цінних паперів, що дозволяє встановити ціни на них, що реально відображують економічну ситуацію.

Цінні папери як біржовий товар умовно можна поділити на два великих класи залежно від того, на що переважно або повністю поширюється майнове право - на сам актив чи на зміну його ціни:

- основні цінні папери (первинні цінні папери);
- похідні цінні папери (див. рис. 2).

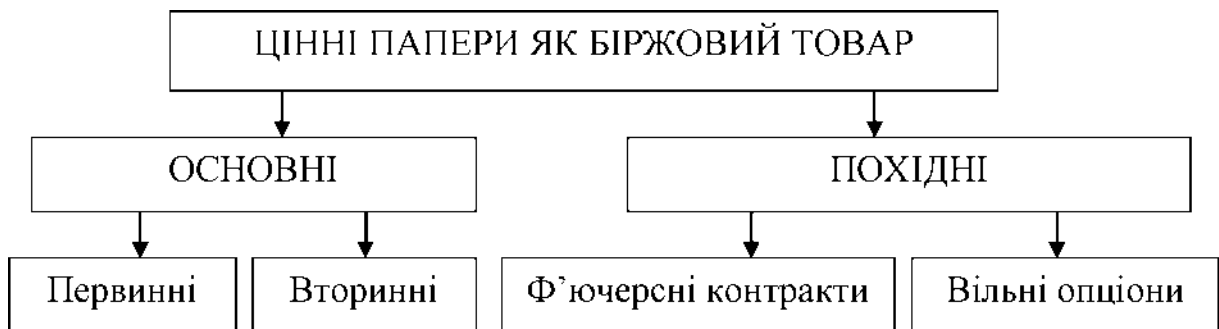


Рис. 2. Види цінних паперів, якими торгують на фондових біржах

Основні цінні папери - це цінні папери, в основу яких покладено майнові права на який-небудь актив, як правило, це товар, гроші, капітал, майно, різні види ресурсів тощо. Основні цінні папери у свою чергу можна поділити на дві підгрупи: первинні і вторинні цінні папери.

Первинні цінні папери засновані на активах, до яких входять самі цінні папери. Вторинні цінні папери - це цінні папери, що випускаються на основі первинних цінних паперів; це цінні папери на самі цінні папери; варанти на цінні папери; депозитарні розписки тощо.

Похідний цінний папір - це:

- бездокументарна форма виявлення майнового права (зобов'язань), що

виникає у зв'язку зі зміною ціни, закладної в основу цього цінного паперу біржового активу;

– цінний папір на який-небудь цінний актив, на ціни товарів (зерно, м'ясо, нафту, золото тощо), ціни основних цінних паперів (зазвичай, індекси акцій, облігацій), ціни кредитного ринку (відсоткові ставки), ціни валютного ринку (валютні курси).

До похідних цінних паперів належать: ф'ючерсні контракти (товарні, валютні, відсоткові), індекси й опціони.

Основні види цінних паперів, як правило, є ринковими, тобто їх можна вільно продавати і купувати на біржі або поза нею. Проте в окремих випадках обіг цінних паперів обмежений, і цінний папір можна продати тільки тому, хто його випустив, до того ж через обумовлений термін. Такі папери вважаються неринковими і не можуть бути біржовим товаром. Не можуть продаватися на біржі й цінні папери, емітовані в обмеженому обсязі або в одному примірнику.

Основні види цінних паперів, які обертаються на біржі, - це акції й облігації, державні боргові зобов'язання, а також похідні від них. Цінні папери на біржі, як правило, продають партіями (пакетами) по 100 або 1000 шт.

Для того щоб стати біржовим товаром, той чи інший цінний папір може бути випущений в обіг в обсязі, достатньому для забезпечення постійного попиту і пропозиції цих паперів на біржі.

## КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

Поняття	Визначення
1. Похідний цінний папір - це	а) цінні папери, строкові контракти (ф'ючерси), відсоткові строкові контракти (форварди), строкові контракти на обмін (на певну дату в майбутньому) у разі залежності ціни від відсоткової ставки, валютного курсу або фондового індексу (відсоткові, курсові чи індексні свопи), опціони, що дають право на купівлю або продаж будь-якого з зазначених фінансових інструментів, у тому числі тих, що передбачають грошову форму оплати (курсів та відсоткові опціони)
2. Первинні цінні папери	б) бездокументарна форма виявлення майнового права (зобов'язань), що виникає у зв'язку зі зміною ціни,

	закладної в основу цього цінного паперу біржового активу
3. Вторинні цінні папери - це	с) засновані на активах, до яких входять самі цінні папери.
4. Основні цінні папери - це	d) цінні папери, що випускаються на основі первинних цінних паперів; це цінні папери на самі цінні папери; варанти на цінні папери; депозитарні розписки тощо
5. Цінні папери, що обертаються на фондовій біржі, мають властивість	e) цінні папери, в основу яких покладено майнові права на який-небудь актив, як правило, це товар, гроші, капітал, майно, різні види ресурсів тощо
6. Пайові цінні папери -	f) змінюваність цін на ці папери, зазвичай, має бути постійною і мінімальною
7. Боргові цінні папери -	g) цінні папери, які посвідчують участь їх власника у статутному капіталі (крім інвестиційних сертифікатів і сертифікатів ФОН), надають власнику право на участь в управлінні емітентом (крім інвестиційних сертифікатів і сертифікатів ФОН) і отримання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна в разі ліквідації емітента (крім сертифікатів ФОН).
8. Іпотечні цінні папери	h) цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента або особи, яка видала неемісійний цінний папір, сплатити у визначений термін кошти, передати товари або надати послуги відповідно до зобов'язання
9. Приватизаційні цінні папери	i) цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) і які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів
10. Товаророзпорядчі цінні папери	j) цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду
11. Похідні цінні папери	k) цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах
12. Фінансові інструменти -	l) цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом терміну, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових і/або товарних ресурсів